

OPINIE I KOMENTARZE FRDL

REWITALIZACJA - SZANSĄ NA BUDOWĘ SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO, CZY SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE SZANSĄ NA REWITALIZACJĘ?

dr Arkadiusz Malkowski
Robert Żarkowski

Współcześnie lansowane koncepcje rozwoju lokalnego bardzo często nawiązują do problematyki związanej z potrzebą przeobrażeń społecznych i gospodarczych i budowania nowej jakości w przestrzeni lokalnej.

Proces zmiany i zarządzania tą zmianą jest istotą programów rewitalizacyjnych. Rewitalizacja – w najczęściej używanym znaczeniu – to działania skupione na ożywieniu zdegradowanych przestrzeni miast, np. przemysłowych, których celem jest znalezienie dla nich nowego zastosowania i doprowadzenie do stanu, w którym obszary zmieniają swoją funkcję. Samo pojęcie rewitalizacja pochodzi z łaciny, z połączenia dwóch pojęć: „vitalis” – „należący do życia, zdolny do życia” – oraz przedrostka „re-”, oznaczającego „znów, na nowo”. Zazwyczaj odnosi się ono do działań prowadzonych na istniejących przestrzeniach zurbanizowanych zmierzających do nadania im nowych funkcji lub rozwinięcia istniejących.

Definicją bliską autorom i wykorzystywaną w praktyce to rozumienie rewitalizacji jako skoordynowanego procesu prowadzonego wspólnie przez władzę samorządową, społeczność lokalną i innych uczestników, będącego elementem polityki rozwoju i mającego na celu przeciwdziałanie degradacji przestrzeni zurbanizowanej i zjawiskom kryzysowym, pobudzającego rozwój i zmiany jakościowe poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju[1].

Praktyka wyniesiona przez autorów z procesów rewitalizacyjnych skłania do przyjęcia podejścia, w którym rewitalizacja może być postrzegana, jako nowy paradygmat rozwoju lokalnego, odnoszący się nie tylko do kategorii przestrzennych, czy ekonomicznych ale także wskazujący na znaczenie społeczeństwa obywatelskiego w procesie kształtowania przyszłości wspólnoty lokalnej. Mieszkańcy zdegradowanych przestrzeni, tworzą przecież społeczność terytorialną, będącą podmiotem różnorodnych koncepcji i programów aktywizacji. Współpraca i praca na rzecz tych społeczności, będąca istotą tak modnych na świecie hasel *community work*, *community development* jest misją każdego samorządu lokalnego.

[1] - Ziobrowski Z., (2009). Wstęp, [w:] W. Jarczewski (red.), *Przestrzenne aspekty rewitalizacji. Śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 9.

Odniesienie do konstytucyjnego rozumienia wspólnoty terytorialnej jako przestrzeni tworzonej społecznie, przekładać się musi w koncepcjach rewitalizacyjnych na praktyczne poczucie sprawczości wśród mieszkańców. Powinno to skutkować wdrażaniem programów rewitalizacyjnych przez władze samorządowe przede wszystkim w oparciu o partycypację, **gdzie mieszkańcom wspólnoty przypisana zostaje rola twórcza, a nie wyłącznie recenzencka w fazie konsultacji.**

Rewitalizacja przestrzeni lokalnej, a społeczeństwo obywatelskie

Obserwacje zmian, bez względu na położenie geograficzne, prowadzą do wniosków wskazujących, iż upadek określonego środowiska przestrzennego często rodzi kryzys społeczny, a w konsekwencji bezradność, bierność i wykluczenie społeczne. Także w Polsce szczególnie w okresie tzw. transformacji ustrojowej, czy później w wyniku procesów globalnej konkurencji, nasiliły się procesy prowadzące do marginalizacji znacznej części obszarów naszego kraju. Zwykle postrzegamy je przez pryzmat zdewastowanych dzielnic przemysłowych wielkich miast, czy też popegeerowskich wsi i miasteczek, w których wraz z upadkiem przemysłu, wielkoobszarowego rolnictwa, czy przetwórstwa rozpoczął się powolny proces marginalizacji społeczno-gospodarczej.

Zmiana uwarunkowań rozwoju, w których nie potrafiło odnaleźć się wiele lokalnych społeczności, przyniosła potrzebę stworzenia nowych rozwiązań służących przeciwstawieniu się negatywnym skutkom dynamicznych procesów politycznych, ekonomicznych i społecznych. Szybko stało się jasne, że tradycyjnie wykorzystywane instrumenty wyrównywania szans rozwojowych, okazały się nieadekwatne do potrzeb, a podejmowane pojedyncze działania niezajdujące oparcia w strategicznych programach rozwojowych nie są wystarczająco skuteczne.

Niezbędne stało się opracowanie nowych narzędzi, umożliwiających odwrócenie procesów marginalizacji obszarów objętych kryzysem. Jednym z przykładów nowych rozwiązań wprowadzanych dla ożywienia rozwoju zdegradowanych obszarów okazały się programy rewitalizacyjne.

Z punktu widzenia problemów lokalnych społeczności, rewitalizację należy traktować jako długookresowy proces działań prowadzonych na zdegradowanych obszarach w celu odbudowywania i podwyższania spójności funkcjonalnej, ekonomicznej, technicznej, społecznej i kulturowej tych obszarów. Służyć to ma stworzeniu warunków dla wielopłaszczyznowej odnowy funkcjonowania danego terytorium i zamieszkującej go społeczności. Odpowiednie połączenie programów społecznych, nowych inwestycji, remontów itp. daje szansę na tworzenie się nowej jakości zarówno tej materialnej jak i niematerialnej w obszarze objętym rewitalizacją.

Waga problemów i ich złożoność spowodowała, że rewitalizacja stała się elementem strategicznego podejścia do zarządzania, nie tylko na szczeblu lokalnym, ale także regionalnym czy krajowym. Podkreślić jednak należy, że **sama idea rewitalizacji nie jest rewolucyjna. Można zaryzykować twierdzenie, iż rewitalizacja jest kolejną odsłoną starego problemu, jakim jest kształtowanie podstaw rozwoju lokalnego z wykorzystaniem endogenego potencjału.** Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego na lata 2010-2020 określiła rewitalizację jako *skoordynowany, kompleksowy, wieloletni proces, prowadzony na problemowym obszarze miasta, będący elementem polityki rozwoju, mający na celu przeciwdziałanie degradacji przestrzeni zurbanizowanej i zjawiskom kryzysowym oraz pobudzanie rozwoju i zmian jakościowych, poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.*

Dotychczasowa praktyka tworzenia lokalnych programów rewitalizacji pokazuje, że główną motywacją do ich powstawania była możliwość pozyskania środków unijnych na sfinansowanie niezbędnych inwestycji infrastrukturalnych. **Nadmiar definicji, wytycznych a także skomplikowany charakter rewitalizacji i mnogość potrzeb powodowała, że problematyka rewitalizacji bywała mocno spłykana. Samorządy często skupiały się na umieszczeniu w projektach rewitalizacyjnych zadań inwestycyjnych, zapominając o czynniku społecznym. Partycypacja społeczna często ograniczana była do informowania społeczeństwa o postępach prac a nie na zaproszeniu go do rzeczywistego i aktywnego udziału w procesach decyzyjnych.**

Tymczasem, w perspektywie doświadczeń płynących z dotychczas realizowanych projektów przeciwdziałających marginalizacji oraz wykluczeniu społecznemu i ekonomicznemu należy przyjąć, że konieczne jest zerwanie z postrzeganiem rewitalizacji, jako zbioru punktowych inwestycji infrastrukturalnych, które z punktu widzenia celów rewitalizacyjnych często okazywały się nieskuteczne.

Doświadczenia autorów z realizacji wielu projektów rewitalizacyjnych w przestrzeni lokalnej wskazują jednoznacznie, że **sukces tych działań nierozdzielnie związany jest z odpowiednim wykorzystaniem lokalnego kapitału społecznego i możliwością jego zaangażowania w procesy rewitalizacji.** Skuteczna rewitalizacja wymaga nie tylko eksperckiego podejścia i zastosowania metody wskaźnikowej, ale przede wszystkim **osiągnięcia konsensusu społecznego wokół akceptacji dla wybranych celów rewitalizacji oraz proponowanych projektów.** Skuteczna rewitalizacja jest procesem, w którym mieszkańcy, przedsiębiorcy, podmioty społeczne, grupy formalne i nieformalne, stają się podmiotami projektującymi i wdrażającymi program rewitalizacji.

W procesie rewitalizacji wcale nie najistotniejsze jest stosowanie metod ilościowych pozwalających określić granice obszarów zdegradowanych co do poszczególnych numerów posesji, działek ewidencyjnych, czy tworzenie mniej lub bardziej precyzyjnych map, harmonogramów, czy wzorów kart projektów. **Najistotniejsze jest zbudowanie podstaw partnerskiego dialogu z lokalną społecznością.** Przekonanie jej do rzeczywistego udziału i zaangażowania w przedsięwzięcia rewitalizacyjne oraz zachęcenie jej do wzięcia odpowiedzialności za przyszłość swojego, postrzeganego przez pryzmat lokalności, miejsca do życia. **Akceptacja dla tak pojętego procesu rewitalizacji jest elementem partnerstwa między władzą a społeczeństwem.**

Udział w projektowaniu pobudza aktywność społeczną. Dzięki zaangażowaniu lokalnej społeczności możliwa jest nie tylko identyfikacja potencjalnych beneficjentów projektów, ale przede wszystkim stworzenie platformy dyskusji i współpracy nad kluczowymi problemami lokalnej społeczności. **Proces rewitalizacji sam w sobie powinien być bowiem czynnikiem sprawczym w zakresie budowy społeczeństwa obywatelskiego w przestrzeni lokalnej.** – powinien umożliwiać integrację działań podejmowanych przez różne lokalne podmioty tak, aby osiągnąć zakładane cele rewitalizacyjne.

Duże znaczenie w tym procesie mają podmioty tzw. trzeciego sektora, czyli organizacje pozarządowe, ale również grupy nieformalne działające w świecie rzeczywistym i wirtualnym. Ich członkowie stają się animatorami, społecznikami, wolontariuszami zaangażowanymi w życie lokalnej wspólnoty. Zaproszenie i zaangażowanie partnerów społecznych w procesy rewitalizacji sprzyja poczuciu realnego uczestnictwa czy sprawstwa, w zakresie tego co się dzieje w ich bezpośrednim otoczeniu.

Coraz bardziej konsumpcyjny tryb życia, postępujący proces zniechęcenia się społeczeństwa do pracy na rzecz dobra wspólnego, są istotną przeszkodą, którą należy pokonać w drodze do stworzenia satysfakcjonującego lokalną społeczność programu rewitalizacji. Aby można było wprowadzać zmiany potrzebne jest pełne zaangażowanie społeczne. Wolontariusze, podmioty społeczne, aktywiści lokalni stają się nieodzownym zasobem niezbędnym do realizacji założonych celów.

Spółeczeństwo obywatelskie i jego zaangażowanie w cały proces rewitalizacji stanowi kluczowy i nieodłączny czynnik sukcesu podejmowanych działań. Umiejętne prowadzenie dialogu społecznego umożliwia współpracę wszystkich interesariuszy procesów rewitalizacji. Prowadzi do wspólnego wypracowania rozwiązań możliwych do akceptacji przez każdą ze stron. Jest szansą na zidentyfikowanie problemów które, leżą u podstaw zdiagnozowanych deficytów. Angażuje i aktywizuje mieszkańców i pozwala na uruchomienie nowych inicjatyw.

Dla części społeczeństwa projekt rewitalizacyjny staje się pierwszą okazją do wspólnego działania. To dzięki rewitalizacji tworzone są partnerstwa, zawiązywane sojusze i koalicje lokalne. Bardzo często stanowią one ważny element w procesie rozwiązywania ważnych dla lokalnej społeczności problemów, których pełna identyfikacja możliwa jest właśnie dzięki zaangażowaniu mieszkańców. Zaangażowanie lokalnej społeczności zapewnić może także synergii efektów poszczególnych form aktywności i silną identyfikację beneficjentów podejmowanymi działaniami.

Aktywność obywatelska jest kluczem dla prawidłowego przeprowadzenia procesów rewitalizacyjnych obejmujących całokształt prac w ramach projektu – począwszy od zapewnienia aktywnego udziału interesariuszy we wszystkich jego etapach, w tym poprzez uczestnictwo w konsultacjach społecznych, aż po równoprawne uczestnictwo w pracach Komitetu Rewitalizacji (którego rolą jest monitorowanie wdrażania i utrwalanie procesu oraz dokonywanie uzgodnionych w konsensusie korekt). Tylko dzięki takiej aktywności i współpracy możliwe jest uporządkowanie działań różnych podmiotów oraz silne powiązanie projektów rewitalizacyjnych z rzeczywistymi zdiagnozowanymi potrzebami lokalnej społeczności, a także oparcie realizacji tych projektów na potencjale endogenicznym danej jednostki terytorialnej.

Barierą dla zaangażowania społecznego z pewnością będą często zmieniające się reguły współpracy z administracją publiczną, nadmierna biurokracja i kontrola, brak wiary w uczciwość procedur grantowych. Dodatkową stał się trend lansowany przez niektóre media do tworzenia niekorzystnego wizerunku organizacji pozarządowych w opinii publicznej. Dotyczy to przede wszystkim tych organizacji, które ideowo lub/i personalnie nie są związane z władzami szczebla krajowego lub lokalnego. Ogranicza to możliwość realizacji wielu cennych inicjatyw wymagających zaangażowania lokalnej społeczności. Bariery te powodują, że wśród kadr prowadzących organizacje pozarządowe narasta frustracja i zniechęcenie. Efektem tego jest niedostatek osób gotowych do angażowania się w działania organizacji i pełnienia potrzebnych funkcji społecznych. Brakuje wolontariuszy, a liderzy wielu z organizacji mają coraz mniej zapału do pracy dla dobra wspólnego. Dlatego aktywizacja ludzi młodych, energicznych, myślących nieszablonowo a jednocześnie silnie identyfikujących się z przestrzenią lokalną powinna być jednym z kluczowych zadań stawianych przed samorządem.

Zważywszy na rolę sektora pozarządowego w rozwiązywaniu lokalnych problemów, w oparciu o wiedzę nt. lokalnych uwarunkowań warto jest tworzyć warunki wspierające rozwój NGO. Doświadczenie związane z prowadzeniem procesów rewitalizacyjnych, prowadzi do wniosku, że bez lokalnych polityk wspierania i realnego rozwijania społeczeństwa obywatelskiego powodzenie wprowadzania zmian mających na celu przywrócenie życia zdegradowanym obszarom, czy wykluczonym społecznościom nie stanie się możliwe. Bez rozwiniętego segmentu partnerów społecznych jakim są lokalne organizacje pozarządowe ogniskujące aktywność mieszkańców procesy rewitalizacji nie powiodą się i nie będą to procesy o charakterze zmiany jakościowej.

Bibliografia:

- Lechman G., Rodziewicz A. (2007). *Wybrane aspekty opracowywania projektów i programów rewitalizacji* [w:] P. Lorens (red.), *Rewitalizacja miast w Polsce. Pierwsze doświadczenia*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 10, Warszawa.
- Mazur S., (2012). *Uwarunkowania i wzorce obywatelskiego zaangażowania w sprawy publiczne* [w:] M. Stec, M. Mączyński (red.), *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, LEX, Warszawa.
- Ziobrowski Z., (2009). *Wstęp*, [w:] W. Jarczewski (red.), *Przestrzenne aspekty rewitalizacji. Śródmieścia, blokowiska, tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków

O Autorach:

dr Arkadiusz Malkowski - Katedra Analizy Systemowej i Marketingu, Wydział Ekonomiczny, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Robert Żarkowski - Dyrektor Centrum Szkoleniowego Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej im. Jerzego Regulskiego w Szczecinie oraz Dyrektor Kujawsko-Pomorskiego Biura FRDL.

Opinie wyrażone w powyższym tekście mają charakter autorski i nie należy ich traktować jako stanowiska Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej im. Jerzego Regulskiego.

.....

Warszawa, lipiec 2021

Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej im. Jerzego Regulskiego
ul. Żurawia 43, 00-680 Warszawa